

DEEL EEN: 'n TERREINVERKENNING VAN GEVESTIGDE AFRIKANERSKAP

HOOFSTUK 1: ASPEKTE VAN 'n ALGEMEEN AANVAARDE KULTURBEELD

"Oor die begrip kultuur en ten einde die ware identiteit, betekenis en aard van die Afrikaner as sodanig te bepaal, is al veel besin, geskryf en verskil. Daar sal dan ook kwalik hieroor volle ooreenstemming bereik kan word. Miskien is sodanige werklikheid ook nie 'n fout nie, want solank gesprekke hieroor voortduur, word die gees van 'n volk en 'n gemeenskap geslyp; bestaan daar 'n geleentheid vir voortgesette nadenke. Hieruit kan daar weer varshede volg wat selfs 'n totale samelewing ten goede sou kon kom."¹

Ooreenstemming sal veral uitbly as ons die lewensomvattende aansprake van die onderwerp 'kultuur' in aanmerking neem. Daarby sal die ondersoeker se gesindheid en sy verhouding tot die kultuurgemeenskap 'n belangrike invloed hê, terwyl die doel wat hy voor oë het, ook 'n rol sal speel. Is dit byvoorbeeld 'n beskrywing van die kultuur en die kultuurgemeenskap, of is dit 'n kritiek op die gemeenskap? Is hy deel van die gemeenskap of is hy 'n buitestaander? Verag hy die kultuur of werk hy met deernis?

Om sake verder te kompliseer, het prof HG Stoker kultuur voorgestel as "nie net resultaat of produk van menslike aktiwiteit nie, maar ook die aktiwiteit self. Kultuur is sowel aktiwiteit as resultaat, sowel innerlik as uiterlik".²

'n Terreinverkenning soos hierdie wil toegang gee tot 'n veelsydige onderwerp sonder om dit uit te put of voor te gee dat die resultaat volledig of finaal is. 'n Soort algemeen aanvaarde 'Afrikaner-selfbeeld' kan as vrugbare invalshoek dien en behoort tiperende, idealiserende en beskrywende elemente in te sluit.

-
1. MJ Swart, *Ons voortbestaan*, p 7
 2. HG Stoker, *Oorsprong en rigting I*, p 125

So 'n algemene selfbeeld is gesoek deur 'n verskeidenheid bronne te raadpleeg en uitsprake van verskillende denkers in dié verband - meestal tradisionele arbeiders op die gevestigde 'kultuurakker' - te versamel en te verwerk. Die doel was om al die inligting verteenwoordigend en sistematies weer te gee sonder om uitsluitel oor omstrede kwessies te probeer kry. Die werkwyse was om eers verwante sake onder gemeenskaplike opskrifte bymekaar te bring en vervolgens die opskrifte te vergelyk en te groepeer.

Die resultaat is nie 'n gedetailleerde beskrywing van elke invloed op elke kultuurhandeling of produk nie, maar die identifisering van sekere faktore met 'n bepalende invloed daarop. Dit laat ruimte vir verskillende standpunte oor die rol en prioriteit van bepalende faktore, maar ontsluit darem die gemeenskaplike gespreksterrein.

Ten minste die volgende bepaaldhede behoort aan die orde gestel te word: die menslike, religieuse, historiese, etniese en ruimtelike bepaaldheid, sowel as die integreerende en integrale aard van kultuur.

1. Kultuur is mensbepaald

Afrikaners sien kultuur as die resultaat van menslike aktiwiteit. WA de Klerk het 'n soort ontstaansmite geskep deur te vertel:

“Kultuur het begin toe 'n primitiewe mens op 'n dag 'n klip opgetel het, dit s6 beskou en plots iets in hom voel roer het. Verwonderd oor homself miskien, het hy toe aan die klip 'n nuwe vorm begin gee. Deur versigtig daaraan met 'n ander klip te kap, deur dit op die regte plekke te laat afskilfer, maak hy toe van die klip meteens - 'n werktuig.”³

Stoker het die mens se kultuur-aard verduidelik aan die hand van die mitologiese koning Midas:

“In elk geval, wat koning Midas aangeraak het, het in goud verander. So het die mens ook 'n gawe - let wel; 'n *gawe* - alles wat hy aanraak word kultuur. Orals waar hy stof, plant en dier aanraak, ontstaan kultuur: Dit is asof die mens 'n towerstaf het om alles in kultuur te verander. Hierin lê 'n groot misterie opgesluit. Maar ook waar hy met mense in aanraking kom, byvoorbeeld in sy sedelike en regsverhoudings, of waar hy huwelik, gesin, volk, staat en maatskappy vorm, vorm hy kultuur.”⁴

Die mens staan dus in 'n kultuurverhouding tot sowel die natuur deur daarmee om te gaan, as ander mense deur verhoudings te formaliseer.

Dit het prof Elaine Botha bevestig deur te sê:

3. WA de Klerk, *Tyd van vernuwing*, p 125

4. HG Stoker, *Oorsprong en rigting I*, p 125

"Kultuurbeoefening is immers *menslike* besigwees met die wêreld waarin hy leef, sodat die wêreld daardeur onder die heerskappy en die mag van die mens te staan kom en *die vorm* toon van *menslike* ingrype".⁵

'n Faset wat hier begin om klem te dra, is dat kultuur nie net eie aan die mens is nie, maar daarby eksklusief tot die mens behoort. Op grond daarvan kon Swart sê dat alleen die mens, as kroon op die skepping, dan ook 'n kultuurwese is.⁶

Die feit dat alle menslike handeling tot kultuur gereken word, beteken egter nie dat alle kultuur die mens tot eer strek nie. Botha het beweer dat die vraag na die sin van menslike kultuurbeoefening in die afgelope dekades besonder akuit geword het omdat daar heel pertinente veranderinge in die kultuur na vore getree het; veranderinge van so 'n aard, kwaliteit, tempo en intensiteit, dat dit die mens tot verantwoording moes roep. Sy het verwys na heelwat literatuur wat op die ekologiese krisis betrekking het en gesê dat die hooftema daarvan "die krisisverskynsels van die moderne samelewing en die onrusbarende disintegrasie- en dekadensie-tendense inherent aan die moderne kultuur" is.⁷

Daar is dus sprake van 'n kulturele gewete of -strewes wat bepaal dat alle menslike aktiwiteit nie oor een kam geskeer moet word nie. Volgens Swart veronderstel kultuur stryd teen geestelike oppervlakkigheid en die oorbeklemtoning van die stoflike en sinnelike. Daarom dat sekere kultuurprodukte as toonbeeld van die kultuurstrewes beskou is. "Dis die uiterlike manifestasies van die kultuur, om die kultuur ontwil, wat die ware diepgang van die kultuurstrewes van 'n volk openbaar."⁸

Deur sy kultuurgewete herken die mens homself in sy verwonge strewes. Gevolglik kon De Klerk verklaar dat "die omgewingskrisis nie primêr 'n natuurkrisis [is] nie, maar wel 'n kultuurkrisis. Hier gaan dit tog immers om die vrye optrede van die mens: om die vrye gebruik of misbruik van sy intelligensie."⁹

Botha het dit omvattend so gestel:

-
5. ME Botha, *Is kultuurbeoefening nog sinvol?*, p 2
 6. MJ Swart, *Ons voortbestaan*, p 8
 7. ME Botha, *Is kultuurbeoefening nog sinvol?*, p 2
 8. MJ Swart, *Ons voortbestaan*, p 63
 9. WA de Klerk, *Tyd van vernuwing*, p 82

"Dit het 'n voldonge feit geword dat die kultuur van die moderne mens, die produk van sy rasionele beheersing van die werklikheid, 'n grootheid geword het ten opsigte waarvan duidelik standpunt ingeneem sal moet word. Watter sin het die menslike kultuurbeoefening indien dit bloot lei tot verknegting en verslawing en nie meer dien tot die bevryding van die menslike lewe of die daarstelling van lewensruimte nie? Watter sin het dit wanneer dit bloot lei tot die verryking van 'n deel van die wêreldbevolking terwyl die res van die wêreld van honger en gebrek moet vergaan?"¹⁰

Die mens word dus met sy eie kultuurproduk, sy eie maaksel gekonfronteer en tot verantwoording geroep, van die algemene tot die besondere.

Vir die Afrikaner is kultuur gevolglik mensbepaald, nie net omdat die mens dit handelend met die natuur en medemens voortbring nie, maar veral omdat die mens sigself daarin herken en daardeur tot verantwoording laat roep.

2. Kultuur is religieus bepaald.

Die RGN se verslag oor tussengroepverhoudinge in Suid-Afrika het tot die gevolgtrekking gekom dat "religie inderdaad 'n omvangryke samelewingsinstelling is met veral 'n groot gemeenskaplike basis in die Christendom, minstens nominaal. Terselfdertyd blyk dit dat daar talryke verdelings op religieuse gebied is wat in 'n belangrike mate saamval met verdelings tussen bevolkingskategorieë."¹¹

Binne dié verband verbaas dit nie dat Afrikaners kultuur as religieus bepaald beskou nie. Die beskouing berus egter nie in die eerste plek op waarneming van die grondliggende rol wat godsdiens in hulle eie sowel as ander gemeenskappe se bestaan speel nie, maar eerder op 'n gemeenskaplike geloofsgrondslag:

"Alle kultuurarbeid is in sy diepste wese religieus bepaal, omdat God die Oorsprong van alle dinge is, ook van die aanleg van die mens om kultuur te vorm en ook van die moontlikheid in die natuur om tot kultuur gevorm te word. Kultuurvorming is verder religieus bepaal omdat God die mens na Sy beeld geskape het, tot kultuurvormers bestem het en (reg verstaan) hom as Sy 'mede-arbeiders' op aarde geplaas het vir die vervulling van Sy raadsplan. Ten slotte omdat die mens geroep is om ook kultuur te vorm tot eer en verheerliking van God, die Allerhoogste. Kultuur is geen godsdiens nie, maar wesenlik religieus bepaal."¹²

-
10. ME Botha, *Is kultuurbeoefening nog sinvol?*, p 8
 11. HC Marais ea, *Die Suid-Afrikaanse samelewing...*, p 39
 12. HG Stoker, *Oorsprong en rigting I*, p 126

Die belangrike onderskeid tussen kultuur en godsdiens het Stoker daaraan motiveer dat "die mens hom in sy godsdiens vertikaal, na Bo, na die Oorsprong van alle dinge, na God" rig, terwyl hy met sy kultuurvorming hom horisontaal na die skepping, sy medeskepsels rig.

Swart het die geloofsgrondslag bevestig deur te sê: "In sy diepste wese en in die mees blywende betekenis is kultuur vir die Christengelowige 'n Skrifopdrag: bewoon, bestuur, bewaar, beheer die natuur - ook die natuurlike aard van die sondige mens."¹³

Die plek en status van kultuur volgens die Christelik-gereformeerde benadering, wat Afrikaners minstens nominaal oorwegend aanhang, word verder toegelig deur dr Cornelis van der Waal se ondersoek na die kultuuroopdrag in die Skrif.¹⁴

Hy het tot die gevolgtrekking gekom dat die 'kultuurmandaat' (Gen 1:28) in feite 'n verbondsmandaat was. Adam was geen mens-in-die-algemeen, 'n *Universalmensch* nie. Hy was 'n konkrete mens, begenadig deur die verbond:

"Wanneer ons dus spreek van 'n 'kultuurmandaat' moet ons in gedagte hou dat dit nie afhanklik is van 'n natuurwet (die mens is gemaak om te arbei) nie. Die opdrag staan in die kader van 'n gunsverbond. Slegs as beeld van God kan Adam hieraan beantwoord. Neutraliteit is hier onbestaanbaar." (p 24)

Na die sondeval word die verbond van God met die mens nie tot niet gemaak nie, maar bestaan voort as 'n genadeverbond. Ook die kultuuroopdrag word deel van die genadeverbond:

"Die opdrag tot kultuur, in watter vorm ookal, staan binne die raamwerk van God se verlossende koms in Jesus Christus. Dit staan in heilhistoriese verband. Die mens kan in die lig van die toekomstige eeu die saad saai en die gerwe oes. Messiaans bepaald. Deur die profesie gestimuleer." (p 24)

Christus se koms en die nuwe verbond hef die kultuuroopdrag dan nie op nie, maar stuur dit deur die sendingopdrag die wêreld in sodat elkeen wat deur die gelowige aanvaarding van Christus se soendood die ewige lewe verkry, ook die roeping ontvang om hier en nou tot Gods eer te lewe.

Hierdie roepingsbesef is deur PS Dreyer eksplisiet op die Afrikaner betrek:

"Wat in die Afrikanersiening van baie groot belang is, is dat die Afrikaner nie net gemotiveer is deur selfbehoud of volksbehoud nie, maar deur 'n roepingsbesef. Die Afrikaner het homself gevoel as 'n instrument in die hand van God waardeur God sy raadsplan ten uitvoer bring."¹⁵

13. MJ Swart, *Ons voorbestaan*, p 8

14. C van der Waal, *Die wêreld is ons woning*, p 24

Dit is bevestig deur uitsprake soos:

"Ten diepste is kultuur religieus bepaald. Vir die mens wat in 'n geloofsverhouding tot God staan, is vrye kultuurarbeid eintlik roepingsvervulling. En in die roepingsvervulling is sy vrye kultuuraksie gegrond."¹⁶

en

"Enige verwysing na 'n krisis in ons kultuur moet dus nie iets méér sê nie as dat daar 'n ontstellende versaking van die Christelike roepingsbewustheid is, dat daar naas God-dienende kultuur, ook in 'n groot mate wan-kultuur bedryf word en dat hierdie versaking en verloëning die fundamentele spanning in ons kultuur-krisis is."¹⁷

In die lig van die genadeverbond en met kultuuraktiwiteit as roepingsvervulling - al is dit gebrekkig - is iets soos die Geloofte in die Afrikaner se geskiedenis beskou as 'n lewende simbool van genade en roeping:

"Dan kry die Geloofte oorkoepelende betekenis - van 'n volk wat in sy nood tot God geroep het en omdat hy uitgered is, sy bestaan as diens en roeping verstaan. Dan word die Geloofte 'n binding van die volk aan God - en nie God aan die volk nie; en dan word dit ook 'n binding van die volk aan sy roeping - om te dien en andere tot seën te wees."¹⁸

Die standpunt dat kultuur religieus bepaald is, het dus nie bloot 'n empiriese oorsprong nie, maar 'n sterk prinsipiële geloofsbasis wat in die ontstaan en inhoud van die Christelik-nasionale lewensbeskouing neerslag gevind het.

Boshoff het die inhoudelike aspekte daarvan in drie dele opgesom:

"(1) 'n Mens se lewe is 'n lewe in diens van God, enersyds deur die kerklike erediens, die gewyde handeling en huisgodsdien en andersyds deur die onderwerping van kultuur in sy volle omvang, insluitende die staatkunde, ekonomie, onderwys en alles, aan die voorskrifte van die Bybel.

"(2) 'n Mens is vanweë die sonde uit homself tot niks in staat nie, maar vanweë Christus se tussenkoms is hy weer tot 'n nuwe lewe van verantwoordelikheid-in-genade geroep; die roeping word in 'n gees van dankbaarheid vir God se genade vervul.

15. PS Dreyer (red), *Afrikanerliberalisme*, p 19

16. F van der Stoep, *Opvoeding tot identiteitsverwerwing*, in PG Nel (red), *Afrikanerkultuur: fondament en vergesig*, p 30

17. AP Treurnicht, *Die Afrikaner in die Westerse kultuurkrisis*, in PG Nel (red), *Afrikanerkultuur: fondament en vergesig*, p 4

18. CWH Boshoff, *Die Bouwerk van die Afrikanervolk*, in Kemp K (red), *Carel Boshoff en sy Afrikanerdenke*, p 76

"(3) 'n Mens is ten nouste met sy volk verbind; die verbintenis is van 'n dwingende aard en roep die enkeling op tot sy roepingsvervulling binne die volksverband."¹⁹

Vir die Afrikaner is kultuur dus religieus bepaald omdat 'n besondere geloofsbeskouing van verbond en roeping dit ideëel ten grondslag lê, soos dit uitgedruk word in die Christelik-nasionale lewensbeskouing.

3. Kultuur is histories bepaald.

Die historiese bepaaldheid van kultuur het met meer as net die voor-die-handliggende geskiedenis te doen. In die wydste sin beteken dit die menslike lewe en handeling dra die stempel van tyd. In die eerste plek, en veral op grond van die geloofsoriëntasie soos dit bespreek is, funksioneer tyd in samehang met ewigheid.

In terme hiervan kon prof Hennie Pieterse beweer:

"Die christelike geloof is inherent 'n geloof van pelgrims. Ons is reisigers - op pad na ons bestemming. Paulus sê ons woon hier in tente, ons is tydelik hier. Ons is eintlik burgers van 'n ander Ryk en dié is komende. Die ware aard van die lewe is dié van verandering As christene is ons op weg na ons eintlike bestemming."²⁰

Hier kom staan die ewigheid dus teenoor die tyd en relativeer die tydelike. Van der Waal²¹ wou egter hierdie tyd-ewigheid teenstelling transendeer deur die mens in *heilshistoriese* verband te plaas:

"Die hemelopvatting wat die 'ewigheid' teenoor die 'tyd' stel, het onnoembare skade aan die uitlewing van ons roeping op aarde toebring Ook die dialektiese tyd/ewigheid-teenstelling het die ' 'uurkragte afgebreek en verstrooi: Alles is tog maar tydelik. Niks het 'ewigheidswaarde' nie." (p 19)

Hierteenoor het hy die verbondsmatige kultuurmandaat gestel wat hier en nou die gelowige tot diens oproep:

"Die wêreld is ons woning wel en dáár moet ons in die kulturele en maatskaplike branders koers hou Geen wêreldmyding nie, geen dualistiese benadering tot die skepping nie, maar 'n gelykvormig word aan Christus en hom fier, as soldate dien.(p 14)

In die tweede plek dra die menslike lewe en handeling die stempel van tyd in die menslike uitsig op verlede, hede en toekoms.

19. CWH Boshoff ea, *Die Volkstaat as Afrikanerbestemming*, p 33

20. HJC Pieterse, *Nadentke van 'n Afrikaner*, p 23

21. C van der Waal, *Die wêreld is ons woning*, pp 19,14

Swart het dit op die punt af formuleer, byna 'n slagspreuk daarvan gemaak:

"Kultuur put uit die verlede met die oog op behoud in die hede wat as stukrag vir 'n toekoms moet dien Kultuur is dinamies, bewarend, nuutskeppend."²²

Dreyer het dit weer in terme van 'n lotsverbondenheid beskryf: lede van 'n kultuurgemeenskap is deur dieselfde geskiedenis gesmee, hoort in die hede bymekaar en sal in die toekoms saam leef of ondergaan.²³

Van hierdie drieledige tydsaspek is die toekoms die singewer. Dit is juis sy historiese bewussyn wat die mens verby die bestaande die toekoms in laat projekteer. Daarom kon prof PG Nel sê:

"Eers wanneer ons 'n geloofwaardige toekomsbeeld het, sal ons werklik weet waarvoor om te beplan, wat om te offer, waarheen om te ontwikkel en wat die toekomstaak van die Afrikanerkultuur moet wees."²⁴

Maar die bewuste opvoedingsaktiwiteit as sodanig is al 'n sterk aanduiding van 'n gemeenskap se toekoms-georiënteerdheid. Van der Stoep het die soort stelling verder met inhoud gevul:

"Vir die opvoeder geld dit byna as vanselfsprekend dat identiteitsverwerwing 'n duidelike aanwysbare historiesiteit veronderstel. In 'n opvoedingskonteks kan dit eintlik nie anders nie as dat die begrip identiteit 'n bodem of herkoms van sin en betekenis beskikbaar stel wat projekteerbaar is vir die toekoms. Daar moet goed verstaan word dat dit hier nie om tradisies of tradisionalisme gaan nie, maar om 'n gevestigde en kenbare oorsprong waarvoor die opvoeders oordeel dat dit die moeite werd is om te kontinueer Vir die opvoeding is identiteitsverwerwing 'n aangeleentheid van die dinamiese gang van die gevestigde in oorgang tot die ontplooiende, en slegs in hierdie opsig staan die historiese dan in 'n aanwysbare relasie tot die temporêre."²⁵

Die derde wyse waarop kultuur histories bepaald is, vloeit voort uit die liniêre tydsbegrip van verlede, hede en toekoms, en kan beskryf word as gesitueerdheid in die tyd-kontinuum. Ons tref dit só by Dreyer aan:

"Werklik en prakties moet ons egter altyd binne 'n konkrete situasie van tyd en ruimte waardeur [tot waarde-oordeel kom] en gehoorsaam of ongehoorsaam wees aan die eise van die geldige waardes. Die konkrete situasie van tyd beteken in laaste instansie geskiedenis"²⁶

22. MJ Swart, *Ons voortbestaan*, p 7

23. PS Dreyer (red), *Afrikanerliberalisme*, p 15

24. PG Nel, *Die Afrikanerkultuur - en die toekomstaak*, in PG Nel (red), *Afrikanerkultuur: fondament en vergesig*, p 70

25. F van der Stoep, *Opvoeding tot identiteitswerwing*, in PG Nel *Afrikanerkultuur: fondament en vergesig*, p 24

Hierdie kultuursituasie is iets heel konkreet en sluit volgens Swart dinge soos ras, vaderland, bodem, staatstruktuur, politiek, sport en professionele beroepsvoorkeure in. "Hierdeur word kultuur se reeds bestaande invloed bevestig. Op die lang duur bepaal dit dan weer vorentoe die kultuurkarakter en kulturele andersoortigheid van 'n samelewing."²⁷

Stoker het die Afrikaner se situasie as horisontaal en vertikaal Calvinisties bepaald beskryf. Horisontaal sien hy dit as historiese lyn en sê "ons volk is met hierdie Calvinistiese geestelike erfenis gebore en het hiermee grootgeword." Vertikaal sien hy dit as die verhouding waarin die kultuurgemeenskap hom gedurende sy geskiedenis bewustelik tot God gestel het.²⁸

Die RGN se verslag oor tussengroepverhoudinge het ook na gesitueerdheid verwys:

"Elke gemeenskap het 'n pakket basiese oriëntasies wat 'n bestaansregverdiging behels. Hierdie oriëntasie bied 'n verklarings van die mens en groep se plek tussen andere en bied sodoende 'n verstaansraamwerk wat onder andere die kontinuïteit van die groep moet verseker. Hierdie verstaansraamwerk is in mindere of meerdere mate geformaliseer in die moderne samelewing en twee van die duidelikste vorms daarvan is die geskiedenis en die religie. Die geskiedenis plaas die mens en die groep in verband met mekaar op grond van historiese-kulturele feite, terwyl die religie dit op die grondslae van waardes doen."²⁹

Die rol wat die besondere situasie as verstaansraamwerk speel word in die historiografie demonstreer, want ten spyte van die eise van objektiwiteit en wetenskaplikheid, weerspieël die geskiedskrywing sterk uiteenlopende persepsies van die Suid-Afrikaanse samelewing.³⁰

Degenaar het die 'mondigwording' van Afrikaners juis beskryf as 'n herwaardering van die historiese proses wat 'n bepaalde situasie tot stand gebring het, en 'n ooreenkomstige verstelling van die verstaansraamwerk.³¹

In die vierde plek is kultuur histories bepaald omdat die kultuurgemeenskap in 'n bewuste verhouding met sy verlede tree. Dit kan as geskiedenisbesef beskryf word en verskyn by Stoker só:

-
26. PS Dreyer, *Hedendaagse vryheidsideologieë in die Afrikaanse situasie*, in PG Nel (red), *Afrikanerkultuur: fondament en vergesig*, p 39
 27. MJ Swart, *Ons voortbestaan*, p 15
 28. HG Stoker, *Oorsprong en rigting I*, p 328
 29. HC Marais ea, *Die Suid-Afrikaanse samelewing....*, p 67
 30. HC Marais ea, *Die Suid-Afrikaanse samelewing*, p 77
 31. JJ Degenaar, *Voortbestaan in geregtigheid*, p 3-11

"Elke mens, elke samelewingskring, elke kultuurkring het 'n geskiedenis. Ook uit die geskiedenis kan die mens as enkeling en as samelewingskring ten dele leer wat sy roeping is. Ook die gang van ons volksgeskiedenis ('In u lig' gesien) is 'n roepstem wat ons na die toekoms heenwys."³²

Dreyer het gesê dat 'n volk altyd aan sy geskiedenis gebonde is, "omdat 'n volk is wat sy geskiedenis van hom gemaak het. Wat die beste vir 'n volk is, kan net uit sy geskiedenis besluit word. 'n Volk wat sy geskiedenis vergeet of afsweer wat hom deur die geskiedenis gedra het, is geen volk meer nie maar het geblus tot 'n massa individue."³³

Hierdie bewuste verhouding waarin die gemeenskap tot sy geskiedenis tree, laat mense soms waarde heg aan gebeure wat verloop het sonder groot besluite of 'n bewustheid by mense dat hulle besig is om geskiedenis te maak. 'n Hele galery van simbole kom tot stand - helde, gebeure, voorwerpe, plekke en kan die geskiedenis as 'n lewende motief laat funksioneer wanneer lede van die gemeenskap individueel of kollektief optree.

Die historiese bepaaldheid van kultuur vertoon dus vier aspekte: dat dit tot stand kom in 'n tyd-ewigheid samehang; dat dit bestaan in 'n kontinuum van verlede, hede en toekoms; dat dit binne 'n besondere tydskonteks waardeer word, sowel by ontstaan as by herwaardering; en dat daar 'n bewuste emosionele band tussen die (kultuur-)gemeenskap en die (kultuur-)geskiedenis bestaan.

4. Kultuur is etnies bepaald.

"'n Ontleding van die relevante wetenskaplike literatuur dui daarop dat etnisiteit die basis vir sosiale kategorisering is wat hoofsaaklik 'n kombinasie van die volgende komponente beliggaam:

- * 'n Gemeenskaplike kultuur, insluitende gemeenskaplike waardes en norme
- * 'n Gemeenskaplike taal
- * 'n Bewustheid van groepsolidariteit
- * 'n Bewustheid van historiese lotsverbondenheid
- * Endogamie, dit wil sê huwelike binne die groep en 'n gevoel van bloedverwantskap
- * Konsentrasie van die groep in 'n bepaalde geografiese gebied
- * Genetiese afkoms
- * Emosionele ingesteldheid teenoor die eiendomslikheid, geskiedenis, ensovoorts."³⁴

32. HG Stoker, *Oorsprong en rigting I*, p 133

33. PS Dreyer, *Afrikanerliberalisme*, p 28

34. HC Marais ea. *Die Suid-Afrikaanse samelewing ...*, p39-40

Die skrywers het egter beklemtoon dat die beskrywing van etnisiteit nie op 'n kategorieëse wyse benader kan word nie. Dit is eerder 'n proses as 'n absolute begreping van 'n gedeelte in 'n bevolking - 'n proses wat met verloop van tyd en na gelang van bepaalde omstandighede 'n wisseling in aard, intensiteit en omvang van groepsidentiteit kan vertoon.

Etnisiteit is dus 'n omvattende wyse van sosiale differensiasie, sodat die etniese groep 'n duidelik identifiseerbare sosiale eenheid is, herkenbaar aan besondere vorme van kultuuruitdrukking, taal en onderlinge verbondenheid sonder dat sy buitegrense finaal aanduibaar is. Hierdie sosiale eenheid word ook 'n volk genoem.

Swart het gesê: “'n Volk ontwikkel immers omdat sy eie kultuur binne sy eiesoortigheidskring ontplooi”³⁵ en volgens Steyn beleef 'n volk sy volksheid fisiek en kultureel. “Die volk erf sy liggaamlike kenmerke van sy voorouers, maar daarby ook taal, godsdiens en kultuur, partykeer ook 'n grondgebied.” Daarby kon hy Josua Fishman aanhaal wat sê dat wanneer 'n volk sy etnisiteit intuïtief, liggaamlik en kultureel beleef, dit 'n mistieke maar kragtige band met die verlede en 'n energiewekker vir die hede en toekoms vorm.

Die RGN se verslag oor tussengroepverhoudinge het etnisiteit veral op die Afrikaner betrek:

“Etnisiteit as beduidende verskynsel binne blank Suid-Afrika kom veral voor onder Afrikaners. Afrikaner-identiteit in die kerngroep berus nie net op taal nie (wat natuurlik met Afrikaanssprekende bruinmense gedeel word) maar ook op ander faktore soos 'n bepaalde Christelik-nasionale lewensbeskouing, 'n Calvinisties gegronde kultuurerfenis en 'n bepaalde roepingsbewussyn.”³⁶

'Identiteit' of 'volksidentiteit' word soms as term gebruik om na die onderskeidende kultuurfasette in samehang met 'n besondere bewussyn daarvan te verwys. Dit geld natuurlik op grond van kultuur se rol as etnisiteitsaanduiding. Om dus te sê dat kultuur etnies bepaald is, is om te sê dat die kultuurgemeenskap of volk sy stempel afdruk op die kultuur wat dit voortbring en dat die kultuurhandeling en -produk van een volk onderskeibaar sal wees van die van 'n ander.

Van der Stoep het daarna verwys dat 'n groep mense, soos 'n gesin, familie of volk 'n gemeenskaplike bestemming het wat vorm kry in 'n gemeenskaplike betrokkenheid by wêreld en lewe. Daar is dan sprake van 'n lotsgenootskap of lotsverbondenheid wat die somtotaal van die gesamentlike onderweg wees na vore bring.³⁷ Hierdie “gesamentlike onderweg wees” dui natuurlik

35. MJ Swart, *Ons voortbestaan*, p 16

36. HC Marais ea, *Die Suid-Afrikaanse samelewing....* p 40

op die gemeenskap se kultuuraktiwiteit. Dit geld ook "die wyse waarop waardes en norme in en deur die volk gehoorsaam en verwerklik word" waarna Dreyer verwys het toe hy die historiese ontwikkeling van volksidentiteit oorweeg het.³⁸

Die verband tussen volk en kultuur wys duidelik uit as Swart van die Afrikaner sê "sy kultuurlewe is gekenmerk deur 'n nimmereindigende stryd om gewoon nie onder te gaan nie, om nie onherkenbaar te verander nie, om nie op te hou bestaan nie, om ekonomies nie sodanig te worstel of dan materialisties ingestel te raak dat die kultuur nadelig getref sou word nie."³⁹

Maar hierdie verband is in die Afrikanergemeenskap soms vereenvoudig tot die saamval van politieke- en kultuurstrewes. Dan is die politieke party as funksionele kultuurinstrument waardeur en politiek begin die geheelbegrip van kultuur oorheers. Dit terwyl "partypolitiek en 'n staatsbestel slegs deel is van 'n kultuurgeheel; gelykwaardig saam met ander kultuurkomponente en ondergeskik aan die totale kultuurbegrip."⁴⁰

Sonder dat sy hantering van die verhouding kultuur-politiek die Afrikaner altyd tot eer strek, is dit 'n voorbeeld van die etniese bepaaldheid van kultuur. "Te veel Afrikaners beskou kultuur ook nog as 'n optrede per geleentheid, as 'n veldtog téén iets of iemand, as 'n aksie deur 'n komitee van stapel gestuur en nie as die totale leefwyse van 'n hele volk nie."⁴¹

Taal funksioneer as kultuurhandeling en kultuurprodukt en dien as sterk simbool vir etniese identifisering. Steyn verwys na onlangse ondersoeke in Quebec, Wallis, Brussel en Friesland waaruit dit blyk dat taal vir jong mense verreweg die belangrikste kriterium geword het op grond waarvan hulle hulleself en ander tot 'n etniese groep reken.⁴²

Ook by Nel is taal hoër waardeur as bloot 'n kommunikasiemiddel:

-
37. F van der Stoep, *Opvoeding tot identiteitsverwerwing*, in PG Nel (red), *Afrikanerkultuur: fondament en vergesig*, p 30
 38. PS Dreyer, *Hedendaagse vryheidsideologieë in die Afrikaner situasie*, in PG Nel (red), *Afrikanerkultuur: fondament en vergesig*, p 47
 39. MJ Swart, *Ons voortbestaan*, p 11
 40. MJ Swart, *Ons voortbestaan*, p 8
 41. MJ Swart, *Die betekenis van die FAK - tans en in die toekoms*, in PG Nel (red) *Afrikanerkultuur: fondament en vergesig*, p 88
 42. JC Steyn, *Trouwe Afrikaners*, p 5

"Dit is die magtigste bindingskrag
idee. So ook is die Afrikaanse taal
van sy eie lewenswerklikheid neerslag in 'n wye verskeidenheid van kultuurinhoude
vind."⁴³

dit die draer is van gedagte, gees en
waarin die Afrikaner se verwerking

De Klerk het taal beskou as lewens-essensie, of ten minste as simbool daarvan as hy Langenhoven se toetrede tot die Afrikaanse taalbeweging beskryf. "Langenhoven se ontwaking was dan ook kenmerkend van wat taamliek algemeen met die Afrikaner as gemeenskap aan die gebeur was. Dit was die heropstanding van 'n volk wat onder die dwingelandy van die Imperiale Idee sy essensiële lewe ontnem is."⁴⁴

Taal as die mees omvattende kultuurvorm, dra dus duidelik die stempel van etnisiteit. Etnisiteit as wyse van sosiale differensiasie impliseer noodwendig een of ander vorm van afgrensing. In die verband het Swart beweer:

"Ook die Afrikaner se kultuur, dit geld immers vir alle kultuurgemeenskappe, moet sy homogeniteit bewaar. Sou hy te oop, te ontvanklik, te opslurpend wees, kan hy ophou om homself te wees. Hy kan selfs verdwyn. 'n Kultuur wat weer te verdraagsaam is, sal algaande soveel vreemde elemente kan insluit, dat dit iets anders word, dat dit vreemd staan teenoor die eintlike kultuurgemeenskap vir wie dit oorspronklik bedoel is."⁴⁵

Stoker, wat kultuur as roeping gesien het, het gewys op die gedifferensieerde aard daarvan:

"Hierdie ryke verskeidenheid van roepings moet eerbiedig word; want dit is in God se bestel so deur Hom gewil. Elke mens en elke samelewingskring vind in sy besondere roeping sy besondere bestemming op aarde ... Wie hier onderdruk, is skuldig aan roepingsverkragting en staan onder die oordeel van God."⁴⁶

Die beskouing dat kultuur etnies bepaald is, spruit dus voort uit die bydrae wat kultuur as konstituerende element tot etnisiteit lewer en kan afgelei word van: die kulturele uitlewing van lotsverbondenheid deur die etniese groep; die noue samehang van die stand van die etniese groep op besondere lewensterreine, byvoorbeeld die politiek, met die stand en ontwikkeling van kultuur in die algemeen; die noue samehang van taal as omvattende kultuurvorm met die meegaande etnisiteit; en die toepasbaarheid van etniese afgrensing op die kultuurgemeenskap en sy kultuurhandeling en -produk.

43. PG Nel, *Die Afrikanerkultuur - en die toekoms*, in PG Nel (red), *Afrikanerkultuur: fondament en vergesig*, p 71

44. WA de Klerk, *Tyd van vernuwing*, p 33

45. MJ Swart, *Ons voortbestaan*, p 14

46. HG Stoker, *Oorsprong en rigting I*, p 134 - 135.

“Another important factor was the land itself. The burghers and their descendants trekked steadily away from Cape Town into the magnificent interior of mountains and plains To this land the trekkers gave a fierce and possessive love. They called it (after the Khoi-khoi) the Karoo, a semi-desert land of space and freedom, of heat and rock and thorn, with oases of coolth and green. How far were they now from the thousand waterways of Holland! This horse, this saddle, this rifle, this antelope running - this was life, yet you would not find one hint of it in all the picture-galleries of Amsterdam Did the Karoo import an element of hardness and toughness to the trekker's soul of the trek farmers? It could well be so.”⁴⁷

By hierdie ruimtelike faktore wat die vorming van die Afrikaners se gees bepaal het, het PJ Meyer 'n saak met geweldige aktualiteit gevoeg:

“Benewens die bodemfaktore wat hierdie selfstandige uitgroeiing [van die volk] bevorder en 'n ander inhoud aan sy selfstandige volkskap gegee het, het veral sy aanraking en botsing met die inheemse nie-Europese volkere van Suidelike-Afrika meegebring dat die Afrikaner hom geestelik rekening moes gee van belewings wat vreemd vir Wes-Europa as sodanig was en nog is.”⁴⁸

Dreyer het weer die invloed wat ruimtelike isolasie op die vorming van die kultuurgemeenskap gehad het, beklemtoon. Hy het verwys na die liberalisme wat Europa ingeneem het en 'n mate van invloed op Kaapstad en sy onmiddellike omgewing gehad het, maar haas geen indruk op die geïsoleerde bewoners van die binneland gemaak het nie. Ook die Groot Trek wat rondom 1836 begin het, was 'n geografiese uitwyking voor die invloedsefeer van die liberalisme.

Ver verwyderd van die Westerse geskiedenis en dig bevolkte landskap, moes die boere van Suid-Afrika hulle pad vind. “Waarvan ons mense wel geweet het en baie goed geken het, was die eensaamheid van die boereplase waar elke man sy eie baas was en waar hy net deur sy eie moed en vernuf staande kon bly.”⁴⁹

Oor hierdie bodem en ruimte het Swart gesê “[d]ie Afrikaner en sy kultuur sal na alles slegs aan die Afrika-Suidpunt voortleef of hier tot niet gaan”⁵⁰ Maar die ruimtelike bepaaldheid van kultuur word veral duidelik in die spanning wat ontstaan as die kultuurgemeenskap sy lewensruimte nie

47. Alan Paton, *The Afrikaner as I know him*, in ES Munger, *The Afrikaners*, 18

48. PJ Meyer, *Nog nie die einde nie*, p 55

49. PS Dreyer, *Afrikanerliberalisme*, p 10

50. MJ Swart, *Ons voortbestaan*, p 72

eksklusief beset nie. Hieroor het Botha "ookal ter wêreld twee tale of twee kultuurgroepe in een kultuurgebied wortelskiet, daar 'n magsverhouding [ontwikkel] waarin die een, op watter grond ookal, die sterkere is." ⁵¹

Ook Boshoff het hom hieroor uitgespreek:

"'n Volk sonder 'n vaderland is op die lang duur onbestaanbaar. Afgesien van die staats- en volkeregtelike noodsaaklikheid, moet 'n volk ook 'n land hê om in ander geestelike en stoflike behoeftes te kan voorsien. Dit is byvoorbeeld die volk se bron van lewensmiddele, dit bepaal sy kultuurontplooiing tot op 'n sekere hoogte, bind hom saam, gee hom identiteit, voed sy nasionalisme, sterk sy geestelike weerbaarheid en sy wil tot selfhandhawing. 'n Volk moet in sy land gewortel wees, geestelik en andersins, om sterk te kan staan in enige stryd wat hy voer. Die land se volksbewarende krag verbreek egter wanneer dit met ander volke of baie vreemdelinge gedeel word." ⁵²

Die ruimtelike bepaaldheid van kultuur word veral in historiese sin aanvaar en geïllustreer. Die ruimtelike ordening van kultuurgemeenskappe in die hede bestaan òf feitelik as 'n byna onbewuste konteks vir kultuuraktiwiteit, òf as hoogs gepolitiseerde strewe na selfstandigheid wat in 'kultuurgesprekke' versigtig hanteer word. By die ondersoek na die verband tussen kultuur en nasionalisme, sal verder hierop ingegaan word. Intussen kan beweer word dat die ruimtelike bepaaldheid van kultuur herkenbaar funksioneer op fisiese en staatkundige terreine, veral uit 'n historiese ontstaan- en bestaansperspektief.

6. Kultuur is integraal.

Sodra kultuur en die kultuurgemeenskap analiseer word, loop mens die risiko om die geïntegreerde aard van alle onderskeibare fasette te onderskat of selfs mis te kyk. Boshoff het duidelik illustreer dat dit onhoudbaar sou wees:

"Die samelewing van 'n groep mense is 'n geïntegreerde situasie. Die familielewe kan nie losgemaak word van die skool nie; die skool kan nie losgemaak word van die kerk nie. Die politiek en die ekonomie kan nie as twee onafhanklike dinge wat niks met mekaar te doen het, beoefen word nie. Die staat het as doel die ordening van die gemeenskap waarmee die instellings van die gemeenskap gelyktydig en geïntegreerd kan funksioneer." ⁵³

-
51. ME Botha, *Interkulturele verhoudinge met spesiale aandag aan die toekoms van Afrikaans*, (Tydskrif vir geesteswetenskappe 27(4), Desember 1987, p 267)
 52. CWH Boshoff ea, *Die volkstaat as Afrikanerbestemming*, p 40
 53. CWH Boshoff, *Wat is die rol van selfbeskikking in grondwetlike verandering?*, in K Kemp (red), *Carel Boshoff en sy Afrikanerdenke*, p 93

Stoker het dit weer soos volg uiteengesit:

“Eerstens het elke mens aan talryke byvoorbeeld lid van ’n huwelik, van ’n gesin, van ’n volk, van ’n staat, van ’n aantal maatskaplike organisasies, ensovoorts. Hierdeur is ’n differensiasie van besondere roepings in hom verenig. Tweedens komplementeer roepinge mekaar en vul hulle mekaar aan. In die huwelik het die man byvoorbeeld sy en die vrou haar roeping, maar binne die eenheid van die huwelik vorm hulle tog ’n roepings-geheel wat mekaar aanvul. Derdens hang roepings in dié sin saam dat hulle van mekaar afhanklik is. Die een het in die behartiging van sy roeping die ander nodig. So het die skool byvoorbeeld medewerking van ouers, staat, maatskappy en kerk nodig; of as die staat nie reg handhaaf nie, hoe kan die roeping van enkelinge na behore behartig word? Vierdens vorm die mensheid met sy taak op aarde ’n eenheid; die mensheid is in Adam uit een bloede één. en die herbore nageslag is in Christus een. Ook histories gesien, is menslike roeping ’n geheel as vervulling van Gods raadsplan op aarde.”⁵⁴

Opsommend kan ’n duidelike beeld van hierdie meersydige fenomeen ’kultuur’ gevorm word, soos dit funksioneer in die Afrikaanse kultuurgemeenskap, deur kultuur as mensbepaald, religieus bepaald, histories bepaald, etnies bepaald en ruimtelik bepaald te sien, sonder om die integrale, dus die in-geheel-samehangende aard daarvan uit die oog te verloor.

Kultuur is mensbepaald omdat kultuuraktiwiteit tipies van die mens is, maar ook eksklusief in menslike handeling bestaan en daardeur tot stand gebring word: in sy handeling met die natuur sowel as met sy medemens. Hierdie bepaaldheid blyk veral daaruit, dat die mens homself in sy kultuuraktiwiteit herken en daardeur tot verantwoording laat roep.

Kultuur is religieus bepaald omdat sy godsdienst die kultuurgemeenskap se selfbeeld en handeling ten grondslag lê. Vir die Afrikaner is kultuur in die algemeen verbondsopdrag en in die besonder roepingsvervulling. Hieruit kom sy kenmerkende Christelik-nasionale lewensbeskouing voort.

Kultuur is histories bepaald omdat dit tot stand kom in ’n samehang van tyd en ewigheid, omdat dit bestaan in ’n kontinuum van verlede, hede en toekoms, omdat dit binne ’n besondere tydkonteks waardeur word en omdat daar ’n besondere band tussen die gemeenskap en sy geskiedenis bestaan.

Kultuur is etnies bepaald omdat ’n lotsverbonde gemeenskap dit tot stand bring. Ons sien dit aan die samehang tussen die stand van die etniese groep op verskillende lewensterreine en die stand van die kultuur in die algemeen, die samehang van taal as kultuurvorm met die meegaande etnisiteit en die toepasbaarheid van etniese afgrensing op die kultuurgemeenskap en sy kultuuraktiwiteit.

54. HG Stoker, Oorsprong en rigting I, p 135

Kultuur is ruimtelik bepaald omdat die ontstaan en voortgaan daarvan binne 'n fisiese ruimte, wat sowel bodemgesteldheid as staatkundige instelling behels, plaasvind.

Kultuur is integraal omdat dit uit interaksie voortkom.

HOOFSTUK 2: DIE AFRIKANERKULTUURGEMEENSKAP

Met enkele perspektiewe op 'n algemene kultuurbeeld is dit vir 'n terreinverkenning van gevestigde Afrikanerskap belangrik om die *gemeenskap* wat hierdie kultuur bedryf onder oë te probeer kry. Eenvoudig genoeg kan beweer word dat so 'n gemeenskap bestaan uit diegene wat die algemene kultuurbeeld, -aktiwiteit en -produk deel. Aspekte soos 'n hegte gemeenskapslewe, 'n gereformeerde belydenis en Calvinistiese lewensbeskouing, 'n vryheidsgeoriënteerde uitsig op die geskiedenis, 'n bewussyn van volksidentiteit en 'n emosionele verbintenis met die RSA sou hierby ter sprake moes kom.

In ag genome dat enige gemeenskap deelnemers het wat nader of verder van 'n soort 'kern' staan of nie op elke terrein ewe veel konformeer nie, word dit al moeiliker om iets so wyd soos 'n kultuurgemeenskap te probeer afgrens. Die vraag kan ontstaan presies hoe gereformeerd iemand se belydenis moet wees, of hoe vryheidsgeoriënteerd (en op wie se vryheid) sy uitsig op die geskiedenis, om as Afrikaner gereken te kan word. Of enige verantwoordbare afsny punte in terme van sulke karaktertrekke vasgestel sal kan word, lyk hoogs onwaarskynlik.

Maar afgrensing vind in die algemeen tog plaas en het in die Afrikanervolk se geskiedenis definitief plaasgevind, al was dit nie enkelvoudig of op alle terreine rigied nie. Die ondersoekte bronne het twee sake aan die lig gebring wat verder bekyk moet word. Dit is twee maatstawwe waarvan die een meer inklusief en die ander meer eksklusief toegepas word, naamlik taal en ras. Daarby funksioneer die kultuurgemeenskap kenmerkend apart en georganiseerd.

1. Afgrensing van die Afrikanerkultuurgemeenskap: inklusief en eksklusief

Die eenvoudigste beskrywing van 'n Afrikaner bly steeds iets soos Etienne Leroux se "die witman wat Afrikaans praat", al het hy dit "so vervelig, so ...tterig" gevind,¹ of Sneyen se "blanke Afrikaanssprekende".² Degenaar het in wese dieselfde beskrywing gegee in sy kritiese ondersoek na

Afrikanernasionalisme, naamlik: "Afrikaner h-Africans whose mother tongue is Afrikaans."³

Taal en ras is dus die twee mees ooglopende kenmerke wat tot algemene definisie gemaak word. Vir die res kan elke aspek van etniese identifisering positief of negatief waardeer word, maar hierdie kenmerke plaas mens binne of buite die waarderingsraamwerk as geheel. As afgrenser sluit beide kenmerke diegene uit wat glad nie daarvoor beskik nie, maar funksioneer verskillend waar daar twyfel kan bestaan.

1.1 Afrikaans

Die samehang van taal, etnisiteit en kultuur het reeds by die etniese bepaaldheid van kultuur ter sprake gekom. Sonder om die filosofiese vraag na taal as omvattende lewensvorm en -uitdrukking aan die orde te stel, kan hier volstaan word deur te sê dat taal, 'n essensiële kultuurvorm, die stempel van etnisiteit kan dra. Dit het die RGN se verslag oor tussengroepverhoudinge bevestig deur taal te beskryf as 'n etniese aanduider, sodat die enkeling hom met 'n etniese groep kan identifiseer deur met die taal te identifiseer.

Uit hierdie hoek was Afrikaners tradisioneel ontvanklik vir bydraes deur mense wat nie van Afrikaanse afkoms is nie. Dit maak van die taal 'n kenmerk met 'n insluitende neiging en lei daartoe dat mense wat Afrikaans goedgesind is, maklik by die kultuurgemeenskap ingereken is. Die nuweling kon hierdeur toegang verkry om praktiese redes van kommunikasie sowel as emosionele redes soos welwillendheid en aanvaarding. Taal as kenmerk het egter in direkte samehang met ras funksioneer.

1.2 Blank

Die tweede afgrensende kenmerk van die Afrikaner is sy rasse-afkoms. Degenaar het dit histories s6 verklar:

"These cultural, ethnic and religious differences, which coincided with social, political and economic distinctions, came to be seen in the popular mind in dominantly racial terms, the racial factor being the most visible and easily conceptualised index of group differentiation."⁴

-
1. C Malan, *'n Gesprek met Ettiene Leroux*, (Tydskrif vir letterkunde 28(4), November 1990, p 58)
 2. JC Steyn, *Trouwe Afrikaners*, p 15
 3. JJ Degenaar, *The Roots of Nationalism*, p 40

Swart het beweer "die Afrikaner is blank" voeg "[s]y kleurgevoel is op identiteit gebou en nie op rassisme nie. Sy Wes-Europese afkomstrots verflou egter algaande. Hy glo steeds in volkereskeiding en betwyfel veelrassigheid Hy besef dat hy fisiek sal ophou bestaan as hy as Blanke sy politieke selfbeheer verloor."⁵

Dit is presies die punt wat Afrikaners die afgelope tyd sterk onder druk geplaas het: afkomsbewustheid het aan kulturele inhoud verloor en 'n politieke konsep geword, selfs primêr 'n politieke praktyk waarvan sy voortbestaan afhanklik gestel is.

Degenaar het hierdie verdere ontwikkeling wat in Swart se stelling sydelings begin verskyn het, eksplisiet beskryf:

"There are examples of nationalists speaking of a 'white South African nation'. Under pressure from the blacks they are reformulating traditional group concepts ... this ideology of white nationalism is clearly based on race and colour, and the non-white groups are excluded in favour of a white nation with a white identity."⁶

Vir politieke aanwending moes die rasse-onderskeid institusioneel tot uitdrukking kom in 'n stelsel van rasseklassifikasie. Onderliggend aan die onderskeid tussen 'blank' en 'nie-blank', is egter ook die uitsluitende bevoordeling van die blanke kategorie as maghebber duidelik teenwoordig.

Ras het dus funksioneer as 'n eksklusiewe afgrenser in politieke en kulturele terme sonder dat die twee duidelik te onderskei is; eksklusief omdat diegene wat die kenmerk nie dra nie uitgesluit word ongeag hulle pogings, wil of strewende tot die teendeel.

Die instusionalisering van die rasse-onderskeid en die politisering daarvan sowel as die getalle-verhouding van groepe tot mekaar in Suid-Afrika, het by die self-identifisering van die Afrikaner prioriteit gegee aan blank bo Afrikaans.

2. Afrikaners as kultuurgemeenskap funksioneer apart.

"The frontier mentality thesis holds that the continued conflict with an ethnically distinct group on the frontiers over a long period of time is likely to lead to a 'frontier fear' which becomes part of the culture of the group This resulted in the Afrikaner's realisation that in order to keep his separate identity intact he had to keep a safe distance between himself and those who threatened his identity. This applied primarily to his

-
4. JJ Degenaar, *The Roots of Nationalism*, p 52
 5. MJ Swart, *Die Afrikaner en sy identiteit*, in JE Pieterse (red), *Fokus 2*, p 4
 6. JJ Degenaar, *The Roots of Nationalism*, p 55

GD Scholtz het die afgrensing van die kultuurgemeenskap histories nie net aan die hand van vrees vir identiteitsverlies motiveer nie, maar het dit aangetoon as die bevestiging van werklike en wesenlike verskille tussen die betrokke groepe; dus nie net negatief: vrees nie, maar ook positief: selfbetuiging. Hy het dit so beskryf:

"Sedert die eerste blankes hulle in 1652 aan die suidpunt van Afrika gevestig het, het hulle tussen hulle en die nie-blankes op verskillende terreine van die lewe skerp skeidslyne getrek. Daar was in die eerste plaas 'n godsdienstige verskil; die blankes was Christene en die nie-blankes heidene. Daar was in die tweede plaas 'n kultuurverskil; die blankes was beskaaf en die nie-blankes was onbeskaaf. Daar was in die derde plaas 'n genetiese of rasseverskil; die blankes het tot die Indo-Europese ras behoort en die nie-blankes tot verskillende ander rasse. Daar was in die vierde plaas 'n politieke verskil; die blankes was steeds ver in die minderheid teenoor die nie-blankes." ⁸

Hierdie beskrywing het natuurlik wyer gemik as net die stand van sake met die vroeë nedersettingsgeskiedenis en verteenwoordig 'n benadering wat as historiese agtergrond vir latere politieke differensiasie dien. Die gestalte wat dit mettertyd aanneem word beskryf in die RGN se verslag oor tussengroepverhoudinge:

"Die amptelike regeringsbeleid van 'afsonderlike en parallelle ontwikkeling' het in die sewentigerjare op staatsregtelike en institusionele gebiede waarskynlik sy hoogtepunt bereik met 'n oppermagtige blanke Parlement, 'n beperkte wetgewer vir bruinmense, 'n adviserende raad vir die Indiërs en selfregering vir die verskillende swart gebiede." ⁹

Die staatsregtelike implikasies van die aanvanklike 'skerp skeidslyne' verteenwoordig 'n poging van die Afrikaner-regering om die verskillende kultuurgemeenskappe nie net institusioneel en op plaaslike vlak van mekaar te skei nie, maar om 'n volle geografiese skeiding teweeg te bring.

Boshoff het dié lyn van denke motiveer deur te sê:

"Verder moet ons besef dat al die sake wat binne die geografiese gebied waarin jy woon val, *eie* sake is. Omdat al die instellings waarmee mens te doen het, geïntegreerd bestaan, kan daar nie dinge in jou land wees wat nie eie dinge is nie." ¹⁰

7. JJ Degenaar, *The Roots of Nationalism*, p 51

8. GD Scholtz, *Liberalisme in die perswese*, in PS Dreyer (red), *Afrikanerliberalisme*, p 65

9. HC Marais ea. *Die Suid-Afrikaanse samelewing*,... p 54

10. CWH Boshoff, *Wat is die rol van selfbeskikking in grondwetlike verandering?*, in K Kemp (red), *Carel Boshoff en sy Afrikanerdenke*, p 94

"'n Oop, plurale, geïntegreerde samelewing word as ideale patroon aangebied waarteen kwansuis net die Afrikaner gekant sou wees. Volksregering, volkstaat, volksonderwys en volkseconomie word met 'n oorkoepelende nasiebegrip probeer vervang. Die idee van 'n Blanke volk in plaas van 'n Blanke nasie¹¹ en ten koste van die Afrikanervolk, word subtiel onderstreep."¹²

Daar was dus by baie Afrikaners oor 'n lang tyd die strewe om vir die behoud van eie identiteit die kultuurgemeenskap apart te laat funksioneer. Hoewel politieke apartheid nie enkelvoudig verklaarbaar is nie, kan dit onder meer as bewys van hierdie strewe gesien word. Dit het in elk geval omstandighede meegebring waaronder die kultuurgemeenskap apart funksioneer het, op informele en formele wyse; informeel deur spontane intra-kulturele interaksie en formeel deur georganiseerde kultuuraktiwiteit.

3. Die Afrikanerkultuurgemeenskap en struktuur.

Die ondersoek na die verband tussen kultuur en etnisiteit het aan die lig gebring dat kultuur 'n etniese aanduiding is. Dit kon natuurlik nie eweveel vir elke aspek van iets so veelkantig soos kultuur geld nie, en dit is duidelik dat die meer onderskeidende aspekte hierby meer klem sou dra. Dit het dan maklik gevolg dat die onderskeidende en identifiserende aspekte daarvan vir die doel van etniese differensiasie 'die kultuur' genoem is en op 'n sekere tyd as simbool van 'n volksbewussyn beskou, gepropageer en gekoester is.

Hierdie deel van die omvattende kultuurspektrum dien as identifisiemiddel, veral in die onderskeibare *vorm* wat dit het en aan die kultuurgemeenskap gee en kan daarom formele kultuur genoem word. Informele kultuur is dan dié kultuuraspekte wat nie so bewus waardeur en benoem word nie, maar niks minder onderskeidend hoef te wees nie en 'n groter deel van mense se daaglikse lewe uitmaak.

Belangrik is dat die teenstelling nie gemaak word tussen spontane of gedwonge, vrywillige of verpligte, ongestruktureerde of gestruktureerde, ongeorganiseerde of georganiseerde, natuurlike of

11. Die eienaardige idee van een blanke nasie en as deel daarvan, maar onderskeibaar 'n Afrikanervolk in 'n gemeenskaplike vaderland, berus op die onderskeid tussen "'n kultuur- en volksbegrip" en 'n "ruimte- en staatsbegrip". Hoewel Swart beweer "[d]aar hoef nie 'n keuse tussen die twee gemaak te word nie omdat dit onvergelykbare eenhede is", skyn dit so duidelik legitimiteit te verskaf aan blote rasse-apartheid, dat dit die toets van die tyd nie kon deurstaan nie.

12. MJ Swart, *Die Afrikaner en sy identiteit*, in JE Pieterse (red), *Fokus 2*, p 7

kunsmatige kultuur nie. Dit is wel 'n onderskeid, meer as 'n teenstelling, tussen dié kultuuraspekte waarin 'n volk bewustelik sy onderskeidende vorm uitdruk en die wat minder selfbewus bedryf word; tussen formele en informele kultuur.

Die ander beskrywings kan van tyd tot tyd aan enige kultuuraktiwiteit geheg word, ongeag of dit formeel of informeel is. Vir 'n Afrikaanse skoolkind kan Engelse teater byvoorbeeld gedwonge, gestruktureerd, georganiseerd en selfs verpligtend wees sonder om volgens hierdie onderskeid *formele* kultuur te wees.

3.1 Informele kultuuraktiwiteit.

Sowel die formele as informele kultuuraktiwiteit vind binne gemeenskapstrukture plaas. Die strukture wat mik op 'n doel buite die oorwegend identiteits-georiënteerde kultuurveld, waar identifisering met dieselfde etniese verband en strewe nie 'n voorwaarde vir deelname is nie, is die ruimte waar informele kultuuraktiwiteit plaasvind. Dit behels verbande soos die gesin, die kerk, vriendekringe, belangstellings- en beroepskringe en -verenigings, onderwysstrukture en politieke organisasies.

Hierdie verbande en instellings is 'n onmisbare deel van die kultuuraktiwiteit en dit vertoon die mate waartoe etnisiteit selfbewus geword het by die deelnemers, die lede van die groep. Sonder Afrikaanse gesinne, Afrikaanse kerke, Afrikaanse beroeps- en belangstellingskringe en wat meer, kan daar nie 'n Afrikaanse kultuurgemeenskap wees nie - ongeag hoeveel kultuurorganisasies aan die werk is.

Gemeenskapinstellings wat informele kultuur fasiliteer en waarvan die rol dikwels misverstaan word, verdien spesifiek aandag. Dit is die kerk, die skool en politieke instellings.

Al die genoemde instellings is egter betrokke by die gemeenskap - in 'n sekere sin is dit die gemeenskap - en kan nie 'n buite-kulturele rol speel nie. Dit dra noodwendig by tot die gemeenskap se kultuurinhoud en -vorm en het dus te doen met die etniese bewussyn, maar staan nie daarin sentraal nie. Die RGN se verslag oor tussengroepverhoudinge het byvoorbeeld verwys na religieuse simbole wat beide "'n vertolkings- en beoordelingsraamwerk en 'n motivering tot ooreenkomstige handeling" verteenwoordig en het verder die koppeling tussen religieuse waardes en groepsbelange ondersoek.¹³

13. HC Marais, *Die Suid-Afrikaanse samelewing...*, p 69

Onder die opskrif *Kultuur en die kerk* het pelling tussen kerk en kultuurgemeenskap in die geskiedenis só beskryf:

“Die Afrikaner was in sy kultuurstrewe diep afhanklik van die Woord van God, van gemeentelike kultuurmeelewing, van die band tussen volk en godsdiens. Ons susterkerke, taal en geskiedenis is gesamentlik deel van die Afrikaner. Vandaar die besondere begrip van Christelik-nasionaal. God en volk, kerklike lewe en volkslewe”.¹⁴

Onderwys wat op grond van die koppeling Christelik-nasionaal hierby aansluit, is volgens Van der Stoep gerig op identiteitsverwerwing en dra dus binne ’n etniese gemeenskap ’n etniese stempel. So is die volkseie Afrikaanse onderwysbenadering uitgewerk in die CNO- (Christelik-nasionale onderwys) denke. Steyn het verwys na die besondere bydrae wat die Afrikaanse kerke hiertoe gelewer het:

“Die Afrikaanse kerke het veral na die Tweede Vryheidsoorlog baie daartoe bygedra om die verengelsing van Afrikaners te beperk. Veral in die stryd teen verengelsing deur die onderwys was die kerke aan die spits - in die Vrystaat en Transvaal toe Engels die enigste onderrigmedium in die staatskole was, en dekades daarna toe daar ’n stryd teen Afrikaanse moedertaalskole gevoer is (in die 1940erjare).”¹⁵

Swart het weer verwys na die bomenslike opheffingstaak wat Afrikaanse onderwysers en predikante op hulle geneem het. “Onderwys, in sy wydste betekenis en verband, het die Afrikaanse kultuurwese ’n beslag en krag gegee wat verstommend is. Elke skool was gewoon ’n kultuur-oase, want hier is aardse en geestelike armoede gestuit, is opvoeding onderstreep en is volksrou beklemtoon.”¹⁶

Prof VE d’Assonville het die onderwys in krisis ondersoek en gevolglik twee belangrike gereformeerde uitgangspunte gestel: dat die verbondskind aan God behoort en dat die skool aan die verbondsoewer behoort.¹⁷ Dit staan teenoor die “neutrale” onderwysbenadering wat onderwys as blote staatsfunksie sonder (sekere) ideologiese uitgangspunte sien. Van der Waal waarsku “deurdat die CNO-beginsel as gevolg van allerlei redes al minder uitgeleef kan word, is die onderwys steeds meer op die praktiese behoeftes afgestem, en dreig dit om sy Christelike karakter te verloor.”¹⁸

-
14. MJ Swart, *Ons voortbestaan*, p 19
 15. JC Steyn, *Trouwe Afrikaners*, p 22
 16. MJ Swart, *Ons voortbestaan*, p 55
 17. VE d’Assonville, *Kerk en Tydsgees*, pp 67,70
 18. C van der Waal, *Die wêreld is ons woning*, p 32

Nieteenstaande die deurslaggewende bydrae wat onderwysinstellings tot die kultuur gelewer het en steeds lewer, is sulke instellings uit sowel die Christelike as die 'neutrale' oogpunt gerig op meer as net die etnies-identifiserende kultuurveld.

Mens kan die kerk sowel as die skool dus as fasiliterende gemeenskapstrukture beskou waarbinne informele kultuuraktiwiteit plaasvind.

By die behandeling van die etniese bepaaldheid van kultuur is die identifisering van die etniese strewe, soos uitgedruk in die praktiese politiek, met die algemene kultuurstrewe, as verskynsel aangetoon. Die gevaar is genoem dat die politiek maklik die geheelbegrip van die kultuur begin oorheers en veral kultuurinstellings lei maklik hieronder.

Die verhouding kultuur-politiek is egter meer as dikwels deur 'n pragmatiese benadering van politici oorheers. Swart het enkele voorbeelde aangestip:

“Die neerlaag in 1914 met die Rebelle gely, het die Afrikaner na die destydse Nasionale Party en na sy kultuur laat gryp om sy republikeinse Afrikanerplek te versterk. In 1917 en 1930 is die republikeinse ideaal egter ter wille van partypolitieke strewes en vrese oop en vaag gehou. Dr Malan, weer, wat nie 'n volle segregasionis en republikein was nie, het in 1934 republikeinse onafhanklikheid en totale kleurskeiding aangegryp om 'n sterk partypolitieke opposisie daarmee op te bou. Daardeur is hierdie twee begrippe hulle kultuurgrondslag grootliks ontnem. Met ander woorde, die kultuurstrewe was dikwels 'n partypolitieke hulpmiddel. Politieke sukses is dan ook graag as kultuursukses voorgehou, terwyl die teendeel dikwels waar was.”¹⁹

Uit die meer resente geskiedenis het hy aangetoon:

“Die verkiesing van 1971 is na 1970 vervroeg om die nuwe HNP nie kans te gee om sterk te groei en goed te organiseer nie. Voor die hele land was partypolitieke magsugtigheid dus opnuut besig om 'n streep deur Afrikaner-eiesoortigheid en 'n gesonde kultuurstrewe te trek, want onder andere het die HNP homself as vesting van die Afrikaner se kultuur aangebied. Sedertdien het Afrikaner-kultuur dikwels die rol van die handige handlangers vir en teen en deur politici geword; tot nadeel van die volkskultuur, net soos vroeër jare ook gebeur het.”²⁰

Van koerante, met hulle geweldige invloed op die breë gemeenskap, het Swart meer lojaliteit aan die 'kultuur' verwag, ondanks hulle politieke doelwitte. Die teendeel het egter gebeur:

“Sommige koerante in Afrikaans het om partypolitieke redes die mooiste kultuurbedrywighede verswyg of verkleineer of as gevaar voorgehou. Soortgelyk is

19. MJ Swart, *Ons voortbestaan*, p 48

20. MJ Swart, *Ons voortbestaan*, p 51

Dit word dus duidelik dat die politieke instellings soos partye 'n sterk etniese inslag kan hê, maar sulke spesifieke en beperkte doelwitte nastreef dat dit die kulturele identiteitsveld nie volledig genoeg tref nie. Dit mik naamlik net op 'n beperkte deel daarvan en slaan dié aspek dan so hoog aan, dat enigiets gedoen word om die mag te verkry en (dalk nog) daardie doel te bereik. In die proses word ander aspekte, of selfs die hele etniese grondslag ondergrawe. So is die doel om Afrikanerbelange polities te beskerm nagestreef deur prioriteit te gee aan 'blankheid' bo 'Afrikanerskap'.

Politieke strukture en organisasies kan dus ook beskou word as fasiliterende gemeenskapstrukture wat *onder meer* bepaalde etniese doelwitte kan nastreef, maar selde die etniese strewe as geheel laat teregkom en meestal pragmatiese oorwegings die deurslag laat gee. Volgens die voorgaande definisie is dit dus strukture waarbinne informele kultuuraktiwiteit plaasvind.

3.2 Formele kultuuraktiwiteit

'Formele kultuur' is beskryf as dié deel van die kultuurveld wat bewustelik deur 'n volk as onderskeidingsteken en bewussynsbron ontwikkel en aangebied word. Hiervoor word van tyd tot tyd alle moontlike gemeenskapstrukture aangewend, maar omdat heelwat van die strukture nie op die identiteitsgeoriënteerde kultuurveld - uitsluitlik of geheel - mik nie, is dit nie altyd voldoende nie.

Spesifieke instellings met spesifieke doelgebiede kan na gelang van omstandighede tot stand gebring word en 'n hele netwerk van instellings en strukture vir die bediening van verskillende kultuuraspekte kan uiteindelik funksioneer.

Die uitgebreide netwerk van Afrikaanse kultuurorganisasies het heelwat aandag getrek:

"Binne en deur middel van sy talle en talle organisasies het die Afrikaner eweneens sy mense opgevoed en kultureel bygestaan. Vir haas elke groep het hy 'n liggaam gehad wat 'n kultuurideaal nagestreef het. In 1918 is die Afrikanerbroederbond gestig, in 1929 die Federasie van Afrikaanse kultuurvereniginge (FAK), later die ATKV, die ATKB, die Republikeinse Bond van 1930, die Calvinistiese Bond, in 1931 die Voortrekkerbeweging, talle ander organisasies reeds genoem, in die veertigerjare die geheime jeuggroep vir jong mans, Trekmaats, nog later die Ruiterswag. Verder is daar die Helpmekaarbeweging, vroeg reeds die Akademie, die Rapportryerbeweging in 1961, Junior Rapportryers, Akpol, die Christelike Kultuuraksie, Dames Aktueel, Jong Dames Dinamiek en die AKVV.

21. MJ Swart, *Ons voortbestaan*, p 69

“Byna al hierdie organisasie het ook Die Taalgenoot, die Bondgenoot, Heliograaf onder andere - waarin taal- en kultuurleiding gegee word, artikels van historiese aard geplaas word, eie kunstenaars en hul werke onder die aandag gebring word.”²²

'n Populêre benadering, veral uit die meer kritiese oorde, is om die veelheid van instellings vanuit een bron te verklaar, naamlik die Afrikaner Broederbond. Degenaar het dit só beoordeel:

“The history of the role of the secret society, the Afrikaner Broederbond, in the growth of the National Party and in Afrikaner nationalism has still to be written. The Broederbond is based on a Christian-national foundation; membership is limited to white, Protestant Afrikaner males, its purpose is to create like-mindedness among Afrikaners, to awaken self consciousness in the Afrikaner, to preserve his identity, and to improve all the interests of the Afrikaner nation.”

Om sy oordeel te bevestig het hy O'Meare aangehaal:

“A picture emerges of an immense formal and informal network of influence at all social levels and a powerful organisational bond forging strong group loyalties. For much of its existence the Bond dominated the institutional, ideological and financial life of Afrikaner nationalism.”²³

Al het daar teen 1937 al sowat 300 kultuurinstellings by die FAK geaffilieer, het die ekonomiese terrein nog braak gelê. Instellings soos die volgende is mettertyd tot stand gebring: Afrikaanse Handelsinstituut, Reddingsdaadbond, Volkskas, Die Nasionale Raad van Trustees, Uniewinkels, Voortrekkerpers, Mynwerkersunie, Federale Volksbeleggings, Koördinerende Raad van Suid-Afrikaanse vakbonde, SANLAM, SANTAM, Saambou, Yskor, Foskor, Bonuskor, Evkom en baie ander.

Die Afrikanerkultuurgemeenskap het alle soorte gemeenskapstrukture by sy identiteitshandhawing betrek en het duidelik ook oor uitgebreide netwerke van kultuurorganisasies op die formele kultuurterrein beskik. Die morele dilemma waarin die gemeenskap sigself tans bevind plaas die formele en informele strukture egter swaar onder druk en lei tot disintegrasie van samehang en gemeenskaplike motivering en doelstelling.

22. MJ Swart. *Ons voortbestaan*, p 59

23. JJ Degenaar. *The Roots of Nationalism*, pp 57-58